

name of the settlement reflects (Brid "Water Crossing", or Krynychky Wells"); 2) the name of the populated place reflects its individual features (Volya "Freedom", Bezvodne "Waterless", Tovste, "Thick").

Key words: oykonym, nomination principle.

УДК 811.161.2:81'373.2

Михайло Торчинський(Хмельницький)

ЕТНОКУЛЬТУРНА ЗНАКОВІСТЬ ВЛАСНИХ НАЗВ

Важливим складником значення оніма є культурний компонент, тобто зв'язок власної назви з культурою народу, що її створила. Найбільш яскраво він проявляється у пропріальних одиницях, які є визначальними для певного етносу. Передусім це антропоніми, міфоніми й ідеоніми, рідше – топоніми і космоніми, епізодично – прагматоніми та ергоніми.

Ключові слова: антропонім, етнос, культура.

На зв'язок онімів із культурою вказували і вітчизняні, і зарубіжні дослідники, які зазначали, що власні назви – це насамперед елементи культури, через які у мові відбиваються історія заселення краю, міграції населення, економіка, вірування, традиції, що забезпечує стійкий зв'язок ономастики з етнолінгвістикою. Саме мова як „об'єднана духовна енергія народу” [Гумбольдт: 378] формує його образ, тому етнолінгвістичний аспект наукових досліджень передбачає вивчення наслідків впливу на мовну структуру міфології, психології, звичаїв, побуту, вірувань, обрядів, загальної культури й менталітету етносу [див. Кочерган: 16]. Безперечно, такий висновок ґрунтується на троїстому уявленні про сутність власної назви, специфіку якої, наприклад, М. В. Горбаневський визначає як поєднання трьох основних чинників: *лінгвального, соціального, культурно- історичного* [Топонимия и общество: 51].

Найчутливішим показником культури народу є лексика, адже в слові, а особливо в назвах, – все наше культурне багатство, яке

нагромаджувалося протягом століть [Лосев: 628; Сэпир: 243]. Спочатку заради виживання, а потім і культурного самовдосконалення людина творить себе серед речей об'єктивного світу, суб'єктивуючи їх через підпорядкування власним інтересам [Жайворонок 2002: 57].

Аналогічний висновок, лише пов'язавши його з ономастикомом (топонімікомом), робить О. В. Суперанська, яка підтверджує мінливість словникового складу мови і вказує на зв'язок між географічним середовищем і різновидами культури. „Тому назва, створена в ту чи іншу епоху, може бути однозначно співвіднесена з культурою і культурно-історичною традицією відомого народу” [Суперанская: 40-41].

„Звичайно, процес пізнання об'єктивного (реального) світу – це складне переплетіння етно- і лінгвогностичних елементів осмислення його образу” [Жайворонок 2002: 58]. Як відзначав І. Кант, об'єктивно ідеальне переломлюється не лише в індивідуальній свідомості, а й у національній ментальності [Кант: 655]. Тому здатність пропріальної одиниці передавати у різних стилях мовлення значну за обсягом додаткову інформацію, її тісний зв'язок із традиційною народною словесною культурою, її етномовна маркованість зумовлюють оцінку цих мовних знаків у сучасному мовознавстві як одного з інструментів „реконструкції загальної моделі світобачення певного мовного колективу, тобто народної картини світу” [Рут 1992: 28]. Культурний концепт – „це, з одного боку, тісне переплетіння сакралізованих буттєвих речей, використовуваних у ритуалах, обрядах, звичаях, отже, наділених у людській уяві певними культурними прикметами, з іншого – відбиття їх у слові, виразі, які набувають сакралізованого (ритуального) значення” [Жайворонок 2007: 190].

Створений В. В. Жайворонком словник-довідник „Знаки української етнокультури” вміщує близько 10 000 лексем, лексикалізованих і фразеологізованих словосполучень [Жайворонок 2006: 5], тобто, по суті, культурних концептів. Із них безпосередньо стосуються пропріальної лексики 714 слів (кількість словникових статей трохи менша, оскільки в окремих із них подається інформація про декілька різновидів онімів, на кшталт: *Андрій* – 1) один з дванадцяти апостолів; 2) за церковним календарем, день Апостола Андрія Первозваного; 3) українізоване християнське чоловіче ім'я

[Жайворонок 2006: 14-15], тобто тут наявна інформація про ангелонім, геортонім та особове ім'я.

Як знаки української етнокультури кваліфіковано в словнику:

1) **105 антропонімів**, зокрема: а) власні *особові імена*, як чоловічі (*Григорій, Наум*), так і жіночі (*Оксана, Тетяна*), причому чимало з них є давніми, напівлегендарними (*Аскольд і Дір*), а окремі номінації – запозиченими (*Боняк, хан половецький*); б) *антропоформули* (переважно це прізвищеві назви й імена відомих в Україні осіб: *Богун, Іван, Залізняк, Максим, Хмельницький, Богдан*); в) *етноніми* (насамперед племеноніми: *древляни, поляни*, рідше – інші різновиди: генонім *Киевичі*, націонім *турки*); г) окремі *прецептороніми* (регоніми *Генеральний писар, Військовий значковий*, монархонім *Рюриковичі*, антропогоноронім *Кобзар*);

2) **207 міфонімів** (один із найбільших класів), зокрема: а) *теоніми*, як язичницькі політеоніми (в основному слов'янські націополітеоніми: *Стрибог, Ярило*, епізодично – антикополітеоніми: *Муза*), так і монотеоніми, насамперед християнські, серед яких наявні багато синонімів, включених у загальний список, оскільки їм присвячені окремі словникові статті: *Бог = Біг = Всевишній (Усевишній) = Вседержитель = Всемогущий = Бог-Отець = Отець Небесний* [див.: Жайворонок 2006: 43], а також ісламонім *Аллах*; б) християнські *ангелоніми* та *агіоніми* (апостоли *Павло і Петро*, святі *Зосим і Саватій*); в) *демононіми* й *орконіми*, як християнські (*Люцифер, Сатана*), так і язичницькі (*Ох, Чугайстер*); г) *міфоантропоніми* із *геросонімами* включно, більшість із яких походить з українського (давньослов'янського) фольклору: *Голота, Котигорошко, Попелюх* (їх ще можна кваліфікувати як антропопоетоніми), рідко – з античних міфів: *Європа*; д) *міфоперсононіми*, теж переважно рідномовні за походженням: *Коцій Безсмертний, Чудо-Юдо*; е) *міфозооніми*, або ж зоопоетоніми (*Бичок-Третячок, Коза-Дереза*); ж) незначна кількість *міфотопонімів*, переважно біблійних (*Божа Дорога, Царство Боже*), проте зустрічаються і фольклорні (*Артанія, Вирій*), та *міфотопоніми* (*Дерево Життя, Райське дерево*); можливо, варто виділити і два *міфокосмоніми* (острів *Буян (Киян)* як „міфопоетичний образ весняного неба” [Жайворонок 2006: 424]);

3) **70 топонімів**, зокрема: а) *сувереноніми*, як давні (*Золота Орда, Київська Русь*), так і сучасні (*Канада, Україна*); б) інші *хороніми*, переважно сучасні (*Волинь,*

Поділля), проте фіксуються і давні (*Дике поле, Низ*); в) **ойконіми**, як світові, біблійні (*Єрусалим, Назарет*), так і рідномовні (*Київ, Коломия*); г) **ороніми**, теж переважно українські (*Бескиди, Карпати Українські*), зокрема й тумулусоніми (*Савур-могила*); рідко – іншомовні (*Голгофа, Олімп*); д) **катарактоніми** (назви дев'яти порогів на Дніпрі: *Забора, Ненаситець* тощо); е) **потамоніми** (*Дніпро, Дунай*); ж) інші власні географічні назви (пенінсулонім *Крим*, агоронім *Майдан Незалежності*, дромонім *Залозний шлях*); 4) **36 космонімів**, зокрема: а) **зодіоніми**, як офіційні найменування зодіакальних сузір'їв (*Близнюки, Тілець*), так і народні назви цих та інших космічних об'єктів (*Квочка, Чепіги*); б) **галактиконіми** (багатоваріантне найменування галактики *Чумацький (Богів, Молочний) Шлях = Чумацька (Божя, Журавлина, Зоряна, Молочна, Небесна) Дорога = Третє Небо* [див.: Жайворонек 2006: 646]); в) астронім *Сонце*; г) сателітонім *Місяць*; 5) **18 прагматонімів**, зокрема: а) **хремагоніми**, на кшталт ювеліронімів (тезаурусонім *Військова скарбниця*) та уніконімів (церковний хрест *Сонце Правди*) тощо; б) **еклезіоніми** і **монастеріоніми** (*Іллінська церква, Почаївська лавра*); в) окремі **інтер'єроніми**, часто міфологічного (християнського) характеру (*Золоті ворота, Царські врата*); б) **300** (найбільше) **ідеонімів**, серед яких домінують **хрононіми**, зокрема: а) **геортоніми** (офіціал-геортонім *Новий рік*, клерикал-геортоніми *Пасха, Різдво Христове*, фольк-геортоніми *Івана Купала, Громниця* б) **датоніми** (*Сухий четвер, Купальська ніч*); в) **періодоніми** (*Пилітівка, Касьянів рік*); г) **епохоніми** (*Велика Руїна, Середньовіччя*); д) **процесоніми** (*Страшний суд, Христове воскресіння*); ж) **тумультионіми** (*Гайдамаччина, Коліївщина*); як бачимо, значна частина хрононімів має релігійне забарвлення. Це стосується і другого різновиду ідеонімів – **бібліонімів**, серед яких переважають **клерикалоніми** (*Євангеліє, Псалтир*), зокрема і **депрекатіоніми** (*Божя мова, Отченаш*); інші різновиди бібліонімів фіксуються епізодично (поезонім „*Завіт*”, декретонім *Валуєвський указ*, хроніконім *Іпатіївський літопис* тощо). Як уже відзначалося, понад тридцять антропоетонімів (*Байда, Кирило Кожум'яка*) і зоопоетонімів (*Зайчик-Побігайчик, Рак-Неборак*) розглядалися як складник міфонімів; 7) **14 ергонімів**, які в основному стосуються періоду Козаччини, зокрема: а) **міністеріоніми** (*Генеральна військова рада*); б) **організаціоніми** (*Кирило-Мефодіївське*

братство, згадане побіжно); в) **армоніми** (*Військо Запорозьке*); в) **школоніми** (*Київська академія*).

Оскільки магія оніма породжується магією реалії і несе у собі смисловий заряд якоїсь ідеї, тобто більш-менш яскравого образу, закріпленого за ним у свідомості носіїв мови [Жайворонок 2002: 56], то етнокультурний символізм проявляється і стосовно інших назв, які забезпечують адекватне розуміння народом їхньої семантики. Так, асоціації з історичним минулим українського народу викликають топоніми *Чигирин, Суботів, Холодний Яр, Чорнобиль* асоціюється із трагедією, атомною небезпекою; *Ялта* – з відпочинком; *Диканька* – з міфологією; *Сорочинці* – з ярмарком; *Одеса* – з гумором і т. д. Така етносимволічна семантика слова – це, звичайно, лише відбиття символізації певних ознак самого денотата, його концепту, образу, однак це явище досить статичне, і навіть коли онім як категорія динамічна трансформується, символ протягом тривалого часу залишатиметься у свідомості мовців [Торчинський 2003: 162].

Таким чином, етнокультурними концептами передусім є **антропоніми** (як імена, так і прізвища, псевдоніми, етноніми, а також окремі прецепторніми; в цілому антропоконструкцій, особливо тих, які номінують вагомі для української історії постаті, повинно бути більше); **міфоніми** (і язичницькі, християнські та інші теоніми, і аналогічні фабулосоніми, проте їх має бути трохи менше, ніж це визначено у словнику-довіднику „Знаки української етнокультури” В. В. Жайворонка, оскільки, наприклад, семантика міфотопоніма *Нав*, або *Нав'є, Нава* („у давніх віруваннях – царство померлих.; ... підземний, невидимий, духовний чи взагалі уявний світ” [Жайворонок 2006: 382]), для більшості українців невідома, а значить – такий онім не може бути етнокультурним концептом); **топоніми** (передусім найменування найбільших міст та інших поселень, які у свідомості мовців пов'язані з вагомими для українського народу подіями; хороніми, окремі загальновідомі гідроніми, ороніми та мікротопоніми; топонімія у складі українських етнокультурних концептів теж повинна бути представлена більш активно); певна частина **космонімів** (насамперед зодіоніми, галактиконіми, планетоніми та одиничні астроніми); окремі **прагматоніми** та **ергоніми** (знову ж таки, загальновідомі, пов'язані з відомими подіями, на кшталт: *Верховна Рада України, Народний Рух України*); **ідеоніми**, яких має бути трохи

більше, ніж наведено у названому вище словнику (сюди варто насамперед включити найменування знакових для української культури творів, на кшталт: „Кобзар” Т. Шевченка чи „Сонячні кларнети” П. Тичини).

Значить, етнокультурну знаковість мають ті оніми (як і апелятиви), які відомі абсолютній більшості носіїв певної мови, причому для власних назв у свідомості мовців повинна бути закріплена якась спільна інформація, пов’язана з культурою народу. Вона відмінна від власне символів, оскільки не є умовним позначенням предмета, поняття або явища, а безпосередньо орієнтується на пряме значення пропріальної одиниці.

Оскільки градація власних назв як знаків етнокультури певного народу передбачає лише їх позитивне або негативне засвідчення, то закономірно, що у процесі аналізу онімів як специфічних мовних одиниць можна лише з’ясувати, наявна чи відсутня етнокультурна знаковість у пропріатива, який характеризується, причому встановлення такого співвіднесення досить умовне, оскільки часто залежить від особистості дослідника [Торчинський 2009: 119].

Для уникнення впливу індивідуальних чинників на визначення етнокультурної знаковості пропріальних одиниць можна використати фразеологічний матеріал, досить багатий на власні назви. Саме „фразеологія – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбиваються етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету” [Жайворонок 2007: 33]. Тому ті оніми, які часто фіксуються у складі фразем, зазвичай і є етнокультурними концептами, причому продуктивність певних класів ономастикону збігається із наведеними вище даними: в основному це антропоніми (імена: *У нашої Федорки на все одговорки, За Тетяну сто кіт дав, бо Тетяну сподобав, за Марусю п’ятака, бо Маруся не така*; прізвища: *Бідний – Кармалюкові брат рідний; клясти, як баба Денікіна*), міфоніми (*Якби не Перун, то багато б не хрестилися; За царя Гороха, як було людей трохи*), топоніми (*під Корсунем родилася, на Пиліві хрестилася; Хто любить Січ, тому ворог піч*) та геортоніми (*На Бориса й Гліба берися до хліба; До Іллі хмари ходять за вітром, а з Іллі – проти вітру*).

Отже, важливим складником значення оніма є культурний компонент, тобто зв'язок власної назви з культурою народу, що її створила. Найбільш яскраво він проявляється у пропріальних одиницях, які є визначальними для певного етносу, своєрідними знаками його етнокультури.

Етнокультурна знаковість власної назви має стати одним із компонентів комплексної характеристики пропріальних одиниць, як і з'ясування їхніх конотативних, асоціативних, символічних, концептуальних і подібних значень, більш детально вивчення яких ще чекає на своїх дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

- Гумбольдт: Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры. – М., 1985. – 566 с.
- Жайворонок 2006: Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
- Жайворонок 2002: Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 32. – С. 51 – 53.
- Жайворонок 2007: Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
- Кант: Кант І. Сочинення: в 6-ти т. – М., 1996. – Т. 6. – 743 с.
- Кочерган: Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. – К.: Академія, 2006. – 464 с.
- Лосев: Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос. – М., 1993. – 788 с.
- Рут: Рут М. Э. Образная номинация в русском языке. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 1992. – 148 с.
- Суперанская: Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
- Сэпир: Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – 345 с.
- Топонимия и общество: Топонимия и общество: сборник статей. – М.: АН СССР, МФГО, 1989. – 123 с.
- Торчинський 2009: Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв: монографія. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 474 с.
- Торчинський 2003: Торчинський М. М. Українська ойконімія як джерело етнолінгвістичної інформації // Наука і сучасність: зб. наук. пр.

Torchynskij M. M. Etnokulture Bedeutung der Namen eigener Beachtenswerter abfassender Anteil der Bedeutung onims spukt kultivierter Bestandteil, d.h. Band des Namens eigener mit Kultur des Volkes, daß sie schuf. Höchst ausdrucksvoll er bekundet in proprialle Einem, die für bestimmter Volk spruken bestimmender. Vor allem dieser antroponims, myphonims und ideonims, selten – toponims und kosmonims, episodenhaf – pragmatonims und ergonims.
Key words: anthroponym, ethnic group, culture.

УДК 81.367.7

Анна Домбровська-Камінська (Варшава)

ОСОБОВІ НАЗВИ У ВАРШАВСЬКІЙ ПОВІСТІ СТЕФАНА В'ЄХЕЦЬКОГО „КАФЕ „ПІД МІНОГОЮ”

У статі здійснено аналіз більше 80 особових назв, головним чином імен і прізвищ, які вживаються у повісті „Кафе „Під Міногою” Стефана В'єхецького. Формування онімікону повісті С. В'єхецького пов'язане зі специфічною будовою особових власних назв. Характеристика цих антропонімів була здійснена насамперед з урахуванням словотвірних гіпокористичних форм та діалектних елементів, що запрезентовані в іменах і прізвищах, наприклад, форми типу: Цваняк, Пізулощак, які підсилюють експресію тексту.

Ключові слова: особова назва, літературна ономастика, онімізація, локальна функція.

Сьогоднішня стаття присвячена проблематиці особових власних назв у літературному творі. Цим питанням займається літературна ономастика. Коли йдеться про польські дослідження, то серед інших слід назвати праці Ч. Косиля, О. Вільконя, Е. Жетельської-Фелешко,